

CSEK
B 121259

A FÖLDRAJZI TANSZÉK ÜGYE

A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF

TUDOMÁNYEGYETEMEN

FELÍRATI JAVASLAT

DR. MÁRKI SÁNDORTÓL.

KOLOZSVÁR,
AJTAI K. ALBERT KÖNYVSZAJTÓJA.

1904.

A FÖLDRAJZI TANSZÉK ÜGYE

A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF

TUDOMÁNYEGYETEMEN

FELÍRATI JAVASLAT

DR. MÁRKI SÁNDORTÓL.

KOLOZSVÁR,
AJTAI K. ALBERT KÖNYVSZÁRMAZTÓJA.

1904.

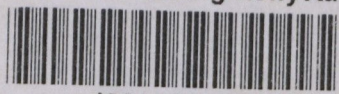
ALLOMANYBOL TUDOSITVA,
KATONA JOSEF LEVÉLTÁR KÖNYVTÁR

KATONA JOSEF LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁR
KECSKEMÉTI HVI

Központi Levéltár
SZEGED
* József Attila Tudományegyetem *
Könyvtár

B 121259

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001075169

Nagyméltóságú M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr!

Nagyméltóságod a Tek. Egyetemi Tanácshoz 1904 július 22.-én 56,694. sz a. intézett rendeletében kijelenteni méltóztattott, hogy »a földrajzi tanszéknek a mathem.-természettudományi kar kebelébe leendő *áthelyezése* ügyében csak a bölcsészeti kar erre vonatkozó följterjesztésének beérkezése után fog határozni.«

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Épen százszaztendeje, hogy első földrajzi munkájának előszavában *Ritter* Károly a földrajz alapjául a *természeti állapotot* jelölte meg. Ugyanakkor azonban kimondta, hogy *a történelem és földrajz elválaszthatatlan útítársak*; mert a Föld és annak lakói a legszorosabb kölcsönös összeköttetésben állanak egymással és viszonyaikat csak együttes tárgyalásuk alapján érthetjük meg. 1806-ban a földrajz módszeres tanításáról írt úttörő munkájában egész világosan föllátította azt a tantételt, hogy, »*a földrajz a természet és az ember világának köteleke* s elválaszthatatlan mindkettőtől, mivel a földrajz az első és legszükségesebb föltétel mindkettőnek jellemzéséhez.« *Physikai földrajza* írása közben már 1810-ben jelezte, hogy néhány nagy természeti törvényt fedezett föl. Természetes úton haladó vizsgálódásai olyan eredményekre vezették, a melyeknek a földrajzban, természetrajzban és történelemben egyaránt hasznát veszi. »Általános *physikai földrajzomnak* — mondta utóbb — főjellemvonása az összehasonlítás. A szervezetlen és a szerves természetnek egymáshoz és a történelemhez való viszonyát ügyekezik előadni.« Saját bevallása szerint nem az volt a célja, hogy az óriási anyagot összegyűjtse és rendezze, hanem hogy fölkeresse azon

egyetemes törvényeket, a mikén ez a sokféleség alapúl és hogy »*tisztán történelmi úton* mutassa ki azt a nagy egységet és összhangot, a mely a földgömb felületén létező látszólagos sokféleségben és véletlenben, valamint a földgömbnek a természet és az ember világához való viszonyaiban létezik.« »Így keletkezik — úgymond — az az *egyetemes fizikai földrajz*, melyben előfordúl minden törvény és föltétel, a melynek befolyása alatt Földünkön a dolgoknak, népeknek és az embereknek nagy sokfélesége előáll, változik, elterjed és fejlődik.« Ilyen elvek alapján jelent meg (1817—8.) Erdkundeja, »a földrajz bibliája«, majd (1822—59.) tizenhat kötetben egyetemes földrajza, melynek olvasása közben olyan bajos eldönteni, mint természettudós, historikus vagy philosophus volt-e nagyobb? Általános földrajzában a Földet nemcsak mint világtestet, hanem mint az emberi nem lakóhelyét tárgyalta. A *fizikai földrajzban* a Földet csupán mint természeti testet kutatta. A *politikai földrajzot* teljesen történelmi tudománynak tekintette, mert »az országok és államok állapotát csak történelmi úton lehet alaposan kifejtetni.« Az *összehasonlító földrajz* feladatát abban találta, hogy a Földet a természethez és a történelemhez való viszonyában mint szervezetet ismerje és ismertesse meg; továbbá, hogy kimutassa a természetnek a szellemre gyakorolt hatását s mind a kettőnek az ember életével és fejlődésével való összefüggését. És pedig a történelem minden időszakának egybehasonlításával, hogy a természeti és történelmi tudományoknak biztos alapot adjon; és mind a kettőnek adatait egybevetvén, bölcsészetiileg állapítsa meg a tényeket.

Ritter tehát a földrajzot a természet- és történettudományok kapcsán, mondhatni egyeztetőjének tekintette, de megtartotta a kettő közt levő helyes arányokat. Így teremtette meg az összehasonlító és a történelmi földrajzot s így érdemelte ki a XIX. század Nagy Sándorának, *Humboldt* Sándornak csodálatát; pedig a Kosmos írója a fizikai földrajzból kirekesztette az embert, s vele a történelmet. *Peschel* ridegbben járt el; nagyon kevésbé burkolt szavakkal önmagát nevezte az összehasonlító földrajz megalapítójának; összehasonlításaiban azonban, melyekkel méltán tarthat számot háláinkra, csupán a természeti viszonyokra szorítkozott. Ez annál

különösebb, mert máshol viszont azt hirdette, hogy csupán a földrajzi és történelmi ismeretek egyesítésével lehet eldönteni: a Föld, mely az emberi műveltség fejlődésének alapjául szolgál, nem hasonlít-e valami czélszerűen szerkesztett gépezethez és hogy nem voltak-e adva az emberi művelődés tökéletesedésének és fejlődésének törvényei, a midőn a Föld ábrázata megújult. Ebben az esetben a földrajz nem a történelem szolgája többé, hanem tanítója. Sőt valóságos jövőmondó. Elisé *Reclus*, a kinek Földjét negyedszázad előtt a mi közönségünk is szokatlan hévvel üdvözölte, ha nem terjeszkedett is ki külön az emberre, szép szavakban ismerte el, hogy az emberek lassankint a talaj urai: közös működésök következtében valóságos geologiai tényezők lettek. Sokféleképen átalakították a Föld felületét, megváltoztatták a folyók folyását, sőt az égalti viszonyokat, az állatok és növények elterjedésének körülményeit, határait is módosították. »Az emberiség fejlődése — úgymond — a legszorosabban összefügg a környező természettel.« *Kirchhoff* szintén azt mondja, hogy a földrajz természettudományi disciplina, de lényeges alkatrésze a történelmi anyag. *Wagner* szerint nem egységes tudomány, hanem több tudomány együttvéve. *Richthofen* báró szerint legbiztosabb alapja a geologia; csakhogy a geologus a Föld alakulását, a geographus pedig annak alakulatát vizsgálja. Az ő tekintélye szinte dogmává tette azt a felfogást, hogy a meteorológián, oceanographián, az állatok és növények geographiáján kívül a népek és államok ismertetése szintén a földrajzhoz tartozik, mint többé-kevésbé önálló disciplina. *Stauber* szerint, kinek a belga nemzetközi pályázaton 25,000 frankkal kitüntetett könyve (A földrajz az iskolában) magyarul is megjelent, a földrajz természettudományi disciplina, melynek *lényeges* történelmi alkatrészei vannak. Az egyetemen ez utóbbi mozzanatot *némileg* háttérbe akarja szorítani, hogy annál nagyobb súlyt fektessen az elsőre, melyet tudományos alapossággal és részletesen kell tárgyalni. Maga is azt tartja, hogy ezt a tudományt csak Ritter óta értették meg: de sürgeti, hogy (az általános és specialis) physikai anyagot különválasszák az »eddig« túlságosan művelt történelmi anyagtól. Az idén elhunyt *Ratzel*nek úgyszólván földrajzi végrendelete az az intelem, hogy »a geographiában

tágaskörű képzettséggel kell az emberi szellemet fogékonnyá tenni minden iránt, a mi a földön van és történik.« Vagy, ahogy *Ruge*, a drezdai műegyetem geographusa mondta: »A Föld nemcsak a physikának s a physika örök, változhatatlan törvényeinek alapja, hanem színtere a természeti erők minden működésének is; alapja minden lett dolognak, minden eseménynek, minden történelemnek.«

A tudomány zászlóvivőinek, egy Ritternek, Humboldt-nak, Reclusnek, Wagnernek, Richthofennek, Ratzelnek, Rugenak, sőt bizonyos fokig Peschelnek ilyes nyilatkozatai mégis más-képen hangzanak, mint a kolozsvári mathem. és természettud. karnak az a felfogása, mely *csak a szakiskolai oktatás szempontjából* hajlandó elismerni a természettudományi földrajz mellett egy *úgynevezett* politikai földrajzot is. Szerinte »a földrajznak minden, nem természettudományi anyagát, a tudománymívelés szempontjából mindinkább elhódítja egy részről a politika, a nemzetgazdaságtan és a statisztika, más-részről pedig a történelem.« De hát először is mit kellett elhódítania a történelemnek, ha idáig épen az volt ellene a vád, hogy teljesen szolgájává tette a geographiát? Legfeljebb azt mondhatnók, hogy úgy rajzolt ki belőle a geographia, mint a philologia, palaeographia, diplomatica, sphragistica, heraldica, numismatica, genealogia és chronologia; csakhogy, saját tűzhelyet alapítva, olyan önálló lett, mint talán még csak a philologia. De hiszen így rajzolt ki pl. a mineralogiából is a krystallographia, petrographia, palaeontologia; hanem azért mégsem mondja senki sem, hogy ezek közül a mineralogia elhódított volna magának valamit. Legfeljebb, mint a historia, egy kis fenhatóságot követel magának a szabadon haladók fölött. Annyi bizonyos, hogy ugyanazon okoskodással azt is lehetne mondani, hogy a földrajz természettudományi — mindenesetre fő — részét azok a tudományok hódítják el, a miket a mathem.-természettud. kar, a londoni bibliographiai kongresszus megállapodására hivatkozva, a geographia hovátartozásának megjelölése végett majdnem egyetlen érv gyanánt idéz; ezek azonban inkább kölesönadtak a geographiának, mint hódítottak tőle. Ép oly tévedésnek látszik azt mondani, hogy a mint a politika, statisztika, közgazdaságtan és történelem módjára előbb-utóbb fölemésztik a politikai földrajzot,

úgy emésztik föl ezek a természettudományt; mint a milyen tévedés volna a természettud. földrajzot mindezek, t. i. az astronomia, meteorologia, mineralogia, geologia, palaeontologia, általános biologia, botanika, zoologia, anthropologia stb. conglomeratumának tartani.

A mi pedig azt illeti, hogy a londoni kongresszus megállapodásához a M. T. Akadémia kiküldöttei is hozzájárultak s így az »úgyszólván kötelező is Magyarországra nézve«, tisztelettel megjegyezzük, hogy a magyar helyesírásnak az Akadémiában megállapított szabályai természetszerűen még inkább kötelezhetnék, de tudvalevőleg annyira nem kötelezik Magyarországot, hogy maga a vallás- és közoktatásügyi minisztérium adott ki azokkal részben nagyon ellenkező helyesírási szabályokat az iskolák számára. De meg, ha a londoni bibliographiai kongresszus határozatait a M. T. Akadémia csakugyan annyira szívére venné, akkor azon kellene kezdenie, hogy a geographiát saját második (azaz történettudományi) osztályából teljesen kifiltsa s a harmadik (azaz mathem.-természettud.) osztályába tegye át. Azonban, úgy látszik, nem siet vele; mert nemannyira az osztályba-sorozást, mint azt tartja kívánatosnak, hogy akár a második, akár a harmadik osztályban, csak igazán foglalkozzék már valaki a geographiával. A mennyiben pedig annak a londoni kongresszusnak oly ellenállhatatlan ereje van, akkor az orvostudományi kart is veszedelem fenyegeti, mert a kongresszus az anatómiát, anthropológiát, physiologiát (beleértve a pharmacológiát és a kísérleti pathológiát) s a bacteriologiát (beleértve az erjedések és a károkozó protozoonok tanát) szintén a természettudományoknak önállóan művelendő, illetőleg elkülönítendő tudomány szakai gyanánt állapította meg s így a mathem.-természettud. kar ezeket is előbb vagy utóbb kisajátítja az orvostudományi kartól.

Mi azt hiszszük, hogy a földrajz tudományos helyzetének megítélésére a legtekintélyesebb bibliographiai kongresszusoknál is illetékesebbek *maguk az egyetemek*, a melyek a földrajznak tanszéket állítottak. Negyven esztendővel ezelőtt a földrajzot önállóan csak néhány helyen tanították; s büszkeséggel tölthet el bennünket, hogy a pesti egyetem már 1870-ben ezen néhány között volt s hogy 1874-ben a kolozsvári is közéjük lépett. Más helyeken rendszeren a történelem tanárára bízák

a földrajz tanítását is, sőt ezzel a rendszerrel Francia- és Spanyolországban még ma sem szakítottak mindenütt. M. L. *Drapeyront*, a *Revue de Géographique* szerkesztőjét, egyenesen don-*quichotoskodásról* vádolták, midőn nemis külön földrajzi tanszék, hanem már *külön földrajzi egyetem* föllállítását sürgette; pedig ezzel nem maradt magára, mert Olaszországban *Bertacchi* is *két földrajzi kart* tartott szükségesnek: egyet Torinóban a mathem. földrajz és a térképrajzolás és egy másikat Rómában a physikai és a történelmi földrajz számára. Sokkal szerényebb volt a világ legtekintélyesebb földrajzi társasága, a londoni *Royal Geographical Society*, a mely 1871—79. közt szinte esengve kérte az oxfordi és cambridgei egyetemeket, hogy tanszéket állítsanak a földrajznak, mert »Angliánál egy országnak sincs nagyobb szüksége a geographiára«. A dúsgazdag Oxford s még későbbben Cambridge csak nagynehezen engedett sürgetéseinek. Még pedig azért, hogy — a mit a kolozsvári mathem. és természettud. kar fölterjesztése csak a szakiskolák feladatának tart, — »az egyetemi tanár példája és *paedagogiai útmutatása* nagy lökést adjon a *földrajztanítás* művészetének«. De ha ott a földrajz föl szabadult is a történelem gyámkodása alól, magában Londonban a természettudományoké alá került, mert pl. a Kings Collegeben H. G. Seeley geographiát, mineralogiát és geológiát tanít egyszerre.

Ma még a *Minerva* (Jahrbuch der gelehrten Welt) legújabb kötele szerint 78 azaz hetvennyolcz olyan egyetem van, a mely nélkülözni tudja a földrajzot; pl. az amerikaiak majdnem mindannyian a sociológiában szorítanak neki helyet. Ez annál feltűnőbb, mert a 78 egyetem közül 15-nek mathem. és természettud. kara is van, tehát az újabb alakítások közé tartozik, mint maga az az irány, a mely részökre követeli a földrajzot.

A földrajzot 67 helyen tanítják a bölcészeti, 21 helyen a matematikai karban, 8 helyen megosztották a két kar között; egy helyütt (az amerikai Princetonban) nincs beosztva sehová sem, de természettud. alapon adják elő. Egyelőre tehát a földrajzi tanszékekkel ellátott egyetemeknek csak egyharmada osztozik a mi egyetemünk mathem. és természettud. karának abban a *Nagyméltóságod* előtt kifejezett nézetében, hogy »a míg csak egy földrajzi tanszék van, annak a földrajzát első

sorban mint természettudományt kell művelnie, az a maga természetes segédeszközeit és szellemi gyökérszállait a természetud. karban találja meg, annak a természettud. karban van a helye«. Azonban az említett statisztika részletei még egyéb tanulságokkal is kínálkoznak. Nevezetesen azon 67 egyetem közül, a hol a földrajzot a bölesészeti karban tanítják, 31-nek mathem.-természettud. kara is van s ezek közül 30-ban nem bántják a bölesészeti karnak a földrajzi tanszékre nézve szerzett jogait; csak a 31-ik, a mienk, jutott erre a gondolatra a helyett, hogy mindazon egyetemek módjára, a melyek a földrajzot határozottan természettud. alapon akarják művelni, a bölesészeti kar egységes földrajzi tanszékének kettéosztását már mostan javasolná. Néhány körülmény amúgy is megérdemli figyelmünket. Pl. Buenos-Ayresben a mathem. karban van ugyan helyettes tanára a topographiának, a mit talán helyesebben mondhatnánk cartographiának, de magát a földrajzot a bölesészeti karban tanítják; pedig ama karnak 56, emennek csak 7 tanára van. Besançonban, mint a legtöbb francia egyetemen, a történelem tanára külön collegiumokat hirdet a földrajzból, ellenben a mathem. karon senki sem gondol reá, pedig ottan még a photographiát is tanítják. Pavia bölesészeti karán egy rendes és két magántanára van a földrajznak, a mathem. karon egy sincs, sat.

A 24 mathem. karon, a hol földrajzot tanítanak, még különösebbek az állapotok. Először is figyelmet érdemel, hogy kettőn már csak azért is kell tanítani, mert az illető (montevideoi és zürichi) egyetemnek egyáltalán nincs bölesészeti kara; másodsor a münsteri egyetemnek tulajdonképen nincs mathem. kara, csak a bölesészeti kar alá rendelt mathem. és természettud. alosztálya; harmadszor két helyen tulajdonképen nem geo-, hanem topographiát tanítanak; negyedszer öt helyen csak más tárgyakkal csoportosítva, tehát nem önállóan tanítják (pl. Lausanneban a geológiával, Liègeben — a mellett, hogy az állatgeographiát a palaeographiával együtt külön adják elő — mineralogiával és physikával, Utrechtben kísérleti physikával és meteorológiával, Varsóban mathem. physikával együttesen adják elő a physikai földrajzot, Poitiersben pedig a geologia és mineralogia rendes tanára csak magántanára a phys. földrajznak.) Önállóan a math.-természettud. karban

csupán négy helyen tanítanak physikai földrajzot. *Általánosat sehol sem.* S így talán mi sem ok nélkül tartunk tőle, hogy *a mathem.-természettud. karba átutalt geographia teljesen elvesztené általános jellegét,* mintahogy elvesztette 23 egyetemen, a hol csupán a mathem.-természettud. karban tanították. Csak a 21.-ik mathem. kar járt el igazán méltányosan. Marseilleben ugyanis, a hol az egyetemnek nincs bölcsészeti kara, a mathem. karban a physikai földrajz mellett (Répelin) a történelmi és gazdasági földrajznak is van tanszéke (Masson). Ehhez hasonlóan ügyeltek a helyes arányokra azokon az egyetemeken, a hol a kettéosztás — mathem. kar híjján — magában a bölcsészeti karban történt meg. Pl. Berlinben b. Richthofen és Meinardus osztozik a feladatokon s az általános földrajzi seminariumot Richthofen, a történelmi-földrajzit Siegelin vezeti. Leipzigben Berger történet-, Kirchhoff természettudományi alapon tanít földrajzot.

Nyolcz egyetemen mindakét karnak van földrajzi tanszéke, de az arányok megállapításában nincs igazi megegyezés. Talán legjobban feltűnteti ezt a következő párhuzamos kimutatás:

A város neve	A bölcsészeti karban	A természettud. karban
Dorpat (Jurjev)	Mucke tanít geographiát, ethnographiát, statisztikát.	Srnezevskij phys. földrajzot és meteorológiát.
Firenze	Pietro Sensini tanítja a geographiát, Puini Kelet-Ázsia történelmét és földrajzát.	Carlo de Stefani a geologiát és a phys. földrajzot.
Gent	Van Ortroy a geographus.	Merten keresk. földrajzot ad elő.
Heidelberg	Hettner a geographus.	Max Wolf astronomiát, s mathem. és phys. földrajzot tanít.
Marburg (a hol a bölcsészeti karnak két alosztálya van)	Willi Ule a geographus.	Theobald Fischer a geographia rendes- és Karl Östreich annak magán-tanára.

A város neve	A bölcsészeti karban	A természettud. karban
Moszkva	A föld- és néprajzot Mihajlovics Michajlovskij csupán mint magántanár adja elő.	Anuesin föld- és néprajzot, Sokolov (rendes) és Lejst (rendkívüli tanár) phys. földrajzot tanít.
Páris	Az Université de Paris-n Vidal de la Blache, a híres történ. térképek szerzője, geographiát tanít; M. Dubois a gyarmatok földrajzát adja elő és Schirmer a maître de Conférences. Azonkívül a Sorbonne IV. osztályában a történelmi földrajz seminariumát Longnon vezeti és V. Bérard a maître de Conférences. A tanárképzőben (az École Normal Supérieureben) szintén a section des lettresben van Gallois, mint földrajzi maître de Conférences.	Vélain tanítja az Universitében a phys. földrajzot.
Zaragoza	Eduardo Ibarra régi módon együtt tanítja az egyetemes történelmet és földrajzot.	Gabr. Galan y Ruiz kosmographiát, physikai földrajzot, geodásiát és astronomiát tanít.

Ebből kitűnik, hogy, különösen a természettud. karokban, a tanszékek elégtelensége következtében, *a szakoknak összehalmozódását még a földrajzi tanszék kettéválasztása mellett sem lehetett elkerülni.* Annyi azonban bizonyos, hogy napjainkban egyre ritkúl a polyhistorok száma, sőt a polyhistorokat már el sem ismerik mélyen szántó tudósoknak s így *egyetlenegy emberben* mostantól fogva alig kereshetjük többé azt az encyclopaedicus ismeretet, a mit eddig követeltünk tőlük. Azon, hogy a geographia egyoldalúságba ne süljedjen, *nem áthelyezéssel, hanem megosztással* kell segíteni. Divide et impera!

Valóban bámulatot érdemel az a három férfiú (Hunfalvy, Lóczy és Terner), a ki a két magyar egyetemen a földrajzot

idáig mint egységes tudományt tanította. *Hunfalvy* János, bár mint történetíró kezdte pályáját, a budapesti egyetemen 1870—1888-ig inkább természettudom. irányban művelte a földrajzot. »A földrajzi tudomány köre ma már olyan széles — mondta a Földrajzi Társaságban élete alkonyán, 1887-ben — hogy egy egész emberi élet sem elegendő annak felölelésére; a ki tehát a földrajzzal tüzetesebben akar foglalkozni, kénytelen a természettudományok *leíró* részével beérni; alaposabban csak a geológiával lehet és kell foglalkoznia. Mert a természettudományokon kívül némi tájékozottsággal a történelmi tudományokban is kell bírnia, *különben a földrajzi tudomány célját és feladatát nem fogja megérteni*«. Volt tanítványai tanúskodhatnak róla, hogy nem egyenlő sikerrel, de mindenkor tudományos hévvel és fölülmúlhatatlan szorgalommal egyszerre több ember munkáját végezte s óriási tárgyának minden feladatával megbirkózott. Előadásait és kézikönyveit Ritter és Peschel irányának egyeztetésével készítette; a mathem. és csillagászati földrajzzal vezette be (a melynek hézagait Petzvall Ottó előadásával és kézikönyvével szemben csakhamar kitüntek); a physikai földrajzzal folytatta s az egyes földrészek és országok minden tekintetben való leírásával fejezte be. A ki Magyarország természeti viszonyairól írt háromkötetes, hatalmas munkájával lett az összehasonlító földrajz tanára, nem érdemelné meg azt a vádat, hogy elhanyagolta a természettudományi irányt; sőt *annak* kedvelt és fékezte történetírói hajlamait, midőn a történelmi és a politikai földrajzot, földrajz-történelmet, néprajzot stb. bizonyos megszorításokkal tárgyalta.

Terner Adolf, a kit Ó Felsége 1874. július 31.-én nevezett ki a kolozsvári egyetem egyetemes és összehasonlító földrajzának tanárává, azelőtt a budapesti VI. ker. állami főreáliskolánál a földrajzon kívül szintén történelmet tanított; az egyetemen azonban azt a módszert követte, a mit Humboldt Sándortól Richthofenig az összehasonlító módszer úttörői jelöltek ki. Az ó- és középkori földrajz rendszeres és teljes előadását mellőzte, mert azt az egyetemes és összehasonlító földrajz körén kívül állónak tartotta; inkább csak a tanárjelöltek legszükségesebb érdekeinek kielégítése végett vette föl mégis előadásainak keretébe. Az egyes földrészeket és területe-

teket physikai és politikai tekintetben egyaránt ismertette. A tanrend és almanach tanúskodása szerint 1874/5—1904/5-ben (ez utóbbi évnek első felét is ide számítva) 62 semesterben előadta :

I. a mennyiségtani földrajzot	5	collegiumban, összesen heti	8	órában ;
a természettani „	6	„ „ „	24	„
a mennyiség- és természet- tani földrajzot együttesen	4	„ „ „	19	„
a kartographiát	6	„ „ „	9	„
II. egyes földrészek és terüle- tek általános leírását...	49	„ „ „	187	„
III. a politikai földrajzot.....	11	„ „ „	40	„
a néprajzot (külön)	9	„ „ „	20	„
a történelmi földrajzot.....	6	„ „ „	8	„
a földrajz történetét	10	„ „ „	11	„
IV. a földrajz módszerét.....	2	„ „ „	4	„
általános földrajzi gyakor- latokat tartott.....	18	„ „ „	36	„
Összesen.....	126	„ „ „	366	„

Más szóval: 21 ízben összesen 50 heti órában tartott (I. csoport) tisztán a mathem. és természettudományi, 34 ízben 79 heti órában (III. csoport) tisztán a mi karunk és 69 ízben 227 heti órában (II. és IV. csoport) mindakét kar tudomány-körébe vágó előadásokat és gyakorlatokat. Ha tehát ez utóbbiakat megfelezzük, a mérleg akként alakúl, hogy a természet-tud. karra jutna $55\frac{1}{2}$ collegium $163\frac{1}{2}$ órával, a bölcsészeti karra jutna $68\frac{1}{2}$ collegium $192\frac{1}{2}$ órával.

Ez a hozzávetés külsőleg is mutatja, hogy a természet-tud. szempontok elhanyagolásáról nem lehet vádolni a karunkba kebelezett földrajzi tanszéket. Terner Adolf ennek mindig ön-álló feladatot tulajdonított, nem ismervén el, hogy akár a természet-, akár a történettudomány kizárólagos jogot tartson reá. Encyclopaedicus jellegűnek állította, mert — úgymond — nincs a tudománynak egyetlenegy tere sem, honnan a geographia a maga fölépítésére szükséges köveket föl nem szedte volna. Helyét az exactus és a speculativus tudományok között jelölte ki; de már székfoglaló beszédében szoros kapcsolatot látott közte és a bölcsészet közt. Drapeyron, Bertacchi és a princetoniak módjára nem kívánt számára külön kart, de azt sem fogadhatta el, hogy zsellére legyen akármféle

más tudománynak; sőt már akkor követelte, hogy a földrajzot a középiskolákban is elválasszák úgy a történelemtől, mint a természetrajztól és külön geographusra bízzák. Ha felszólalását *akkor* meghallgatják, *ma* már volnának geographusaink; így azonban a szó legszorosabb értelmében ma sincsenek.

Mindezek után, *Nagyméltóságú Miniszter Úr*, azt hisszük, nem vonatkozhatik sem Hunfalvyra, sem Ternerre a mathem.-természettud. kar földerjesztésének az a megjegyzése, a mit különben a nevek elhallgatásával tesz, hogy geographiák csak a hetvenes években volt helyén a különböző bölcsészeti és történelmi tudományok közt. Mindakét egyetem geographusa már akkor hirdette, a mit a természettud. kar csak a mai viszonyokra nézve állapít meg, hogy a földrajznak anyaga mindinkább a természettudományok segítségével bővül: de nem egyedül ők azok az »elmaradt« emberek, a kik a bővülés anyagát a történelmi és társadalmi tudományoktól is várták. A világ egyetemei közül azok, a hol földrajzi tanszékek vannak, kétharmadrészben velük együtt a bölcsészeti karban jelölték ki a földrajz helyét, sok esetben, mint láttuk, ott is, a hol frissen alapított mathem.-természettudományi kar volt; s ennek oka egyrészt az lehet, hogy ebben a karban nem féltették annyira az *egyoldalúságtól*. A földrajz ugyanis ma még kétségtelenül forradalmi korszakát éli. Önállósága legnagyobb akadályának századok óta a történelmet tartván, hogy hatása alól szabadúljon, művelői közül sokan életre-halálra szövetkeztek a természettudományokkal s a történelemmel most már nemcsak szakítottak, hanem valószínűs ellenségnek tekintették. Így keresi minden forradalom a szélsőségeket; az egyik tuzásból a másikba esik, pedig előre lehet tudni, hogy amazt egészen ép oly kevésbé nélkülözheti, mint a hogy emezt sem fogadhatja el teljesen. *Mundus et geographia se expedit.*

Ime a legközelebbi példa. A budapesti egyetem földrajzi tanszékét 1889. szept. 1. *Lóczy Lajos*, a kiváló geologus és utazó foglalta el. A földrajzot természettud. alapon tanította s kezdettől fogva kiváló gondja volt a geológiai, növény-, állat- és embertani, meteorológiai adatok értékesítésére, a térképrajzolásra, stb. (L. Közokt. Szemle, 1889. 762—768 1.) Felsőbb oktatásunk egyik legnagyobb bajának a tudományos

földrajzi kézikönyvek hiányát tartván, tízesztendő múlva a nagymélt. minisztérium támogatásával megindította a tudományos földrajzi kézikönyvek három kötetre tervezett vállalatát. Az első kötet, a mathem. és csillagászati földrajz, meg is jelent Kövesligethy Radótól, a budapesti egyetemen a kosmographia és geophysika tanárától, a ki teljesen matematikai alapon tárgyalt. Nem közölte az egész anyagot; de mindazt, a mit közölt, nélkülözhetetlennek tartotta »a történészek azért, mert a chronologiai rendszereknek alapja és historiai időadatok megállapításában irányadó; a geographusra nézve azért, mert a mechanikai világfelfogás előkészítője és fundamentuma « A második kötet, a physikai földrajz, melyet Lóczy maga írt, sajnos, még nem jelent meg; a harmadik pedig, mely a földrajz és a földrajzi fölfedezések történetét tartalmazná, egy harmadik írótól várja megírását. Tehát már ez egyetlen vállalatban is mutatkozik az a törekvés, hogy *a földrajzot nemcsak ketté, hanem legalább is háromfelé válaszzák.* A mi ebből a mathem.-természettud.kart érdeklí, a kettéválasztás annyiban megtörtént, hogy a kosmographiát matematikai, s a földrajzot természettudományi alapon külön tanítják. A mellett magántanára van a növények geographiájának, s a demographiának és adjunctusa a geographiának. Tervben van egy tanszék föllállítása a politikai s a történelmi földrajz számára. De az egyetemes geographia tanára Budapesten, Kolozsvárt, s mindenütt e világon érezné tárgyának óriási súlyát még akkor is, ha — mint Ritter már félszázad előtt (1856.) óhajtotta, — még öt földrajzi tanszékkel állítanának minden egyetemen: minden egyes földrész számára egyet.

Azonban a világ leglátogatottabb két egyetemén, a berlinin és a párisin is csak 2—2 tisztán földrajzi kathedra van. Bizonyos, hogy a mily vonakodva határozták el magukat az egyetemek, illetőleg azok fentartói, az első földrajzi tanszék föllállítására, ép oly gyorsan kell föllállítaniok a másodikat s a mellett a kosmographiáról és a geodásiáról sem szabad megfeledkezniök. Mert elsőrangú egyetemi és tudományos érdek, hogy a tudós a maga tudományának valamelyik ágával behatóbban foglalkozhassék, mint a többivel s hogy ne kényszerítsük ereje elforgácsolására. Ezen egyetemi és tudományos szempontból mi is óhajtjuk, hogy a mathem.-termé-

szettudományi karban *Nagyméltóságod tanszéket állítson a fizikai földrajznak*. De éppen ezen egyetemi és tudományos szempontból kérjük *Nagyméltóságodat*, a világ leg^{jobb} egyetemének példájára *hagyja meg karunkban a mostani geographiai tanszéket*, mely kezdettől fogva a mienk volt s a melyhez azért is ragaszkodnunk kell, mert a fentebb közlött statisztikai adatok megmutatták, hogy a karunkban előadott geographia minden egyoldalúságtól óvakodott. Az eredményt lehet bírálat tárgyává tenni, de a szempontot, mely a *geographiában csakis geographiai* és nem természet-, történet-, vagy bölcsészettudományi volt, a mi felfogásunk szerint gáncs nem érheti. Ha a geographia önálló tudomány, akkor ne hordozza egy más tudomány uszályát sem; de a szerint, a mint a Földdel mint fizikai testtel, vagy mint az élet színterével foglalkozik, csatlakozzék a hozzá közelebb eső tudományokhoz.

A geographia olyanforma súlylyal támaszkodik más tudományokra, mint a légkör a Földre: felszínével érintkezik, réseibe behatol, de mégis csak szabadon, néha tudvalevőleg igen is erős, sőt viharrá fokozódó áramlatokkal lebeg fölötte. Megeleveníti a Föld képét, s az embernek éltető eleme. Az ember benne jár-kei, tesz-vesz, alkot és munkálkodik. Nagyobb súlylyal nehezedik reá, mint a hegyek ormaira s tömegével nemhogy elnyomná, hanem még fenn is tartja az embert. Hozzájuttatja a Nap melegét, fényét s látni engedi az ég boltozatát, de nem tölti be a köztük levő távolságot; sőt tulajdonképen csakis a Földet és azt sem vastagon övezi. Prózában beszélve: *a geographia nem tisztán exactus tudomány*.

Ezek után nem kell foglalkoznunk vele, egyetemi és tudományos szempontból milyen elhamarkodottnak tartjuk a mathem.-természettud. karnak azon kicsinylő állítását, hogy »az úgynevezett« *politikai földrajznak* a természettudományi mellett csak a szakiskolai szempontból van helye. Mert ha még annyira elvesztette is a politikai földrajz a természettudósok kegyét, mi nem tehetjük ki hallgatóinkat, különösen tanárjelöltjeinket annak az eshetőségnek, hogy az egyetemen ne hallgathassák a politikai földrajzot a tudományok sorában.

Még akkor sem, ha a politikai földrajz valóban azon engedmények közé tartoznék, a miket jelenlegi egyetemi rendszerünk — a mathem.-természettud. kar földerjesztése szerint — a szakiskolai oktatásnak kénytelen tenni.

A szakiskolai rendszer folytonos terjeszkedése a mi karunkat legalább is annyira aggasztja, mint a mathem.-természettud. kart; de a tanárképzés — habár külön feladatként — ezen két kar tagjainak kezében lévén, tudományos érdekeik megóvása mellett sem hunyhatnak szemet a rendszer, és a mindennapi élet követelései előtt. Ez a rendszer hazánkban a tanítás minden fokán milyen küzdelmek közt alakult ki, arra nézve bátrak vagyunk Nagyméltóságod számára tisztelettel mellékelni referensünknek »A földrajz-tanítás története Magyarországon« címmel a Földrajzi Közleményekben még 1891-ben megjelent tanulmányát, mely megmutatja, hogy »két század óta hazánkban a földrajz korántsem volt az iskolának oly mostoha-gyermeke, mint általában hiszik; s hogy fontosságához képest tudták azt becsülni nálunk oly időkben is, mikor boldogabb viszonyok közt élő nemzetek sem ápolták elegendő módon.« Ez a cikk nem foglalkozik az 1867. utáni állapotokkal, melyek ellen *Terner* Adolf »A földrajz jelentősége és módszere a középtanodákban« című cikkében (Orsz. Középt. Tanácsegyesület Közlönye) már 1868-ban kikelt. Valamivel későbbben *Terner*, a párisi 1875. évi földrajzi kongresszus határozatára támaszkodva, azt sürgette, hogy a földrajz tanításának sikerét a középiskolában külön tanszék föllállításával biztosítsák. De még annak megengedése is időbe került, hogy a jelöltek a történelem vagy természetrajz melléktárgyául tekintett földrajzot ugyanazokkal szemben fő tárgynak vehessék. *Terner* valószínűnek tartotta, hogy az, aki a tanárképzőben a földrajzon kívül főképp a természetrajzra fordítja figyelmét, könnyebben sajátíthatja el a deductión alapuló tudományokat, mint a historikus a földrajzhoz szükséges exactus ágakat, pl. a természetrajzot. Mindamellet már akkor hangoztatta, hogy tanárvizsgálatokon a földrajz melléktárgya a természettan, mennyiségtan, rajz stb. is lehetne, mert a geographus egyiket sem nélkülözheti.

De hozzátette, hogy a geographus kevésbbé fogja érezni a természetrajz részletekbe ható ismeretének, mint az oknyo-

mozó (bölcselkedő) történelem alapigazságainak hiányát. Leg-
alább is annyi szüksége van a közgazdaság és a statisztika,
mint a természetrajz fő lételeire. Fő kelléke a széleskörű
általános műveltség. Nem hivatása, hogy szakember legyen
akármelyik melléktárgyában; de hivatása, hogy tartózzon a
többi szakok mezőin, az összehordott anyagot egybevesse, s
az inductiót és a deductiót egyaránt megbecsülje.

Földrajz-tanításunkat a nagym. minisztérium 1875. decz.
12.-én 29681. sz. a. kelt rendelete a középiskolákban kivette
a történettanárok kezéből, mert kétségtelennek tartotta, hogy
»a Föld természeti viszonyainak rendszeres tárgyalására a ter-
mészetrajzi tanár szaktárgyánál fogva sokkal nagyobb mér-
tékben van minősítve, mint a történelem-földrajzi tanár«. Az
1880. évi utasítások is kimondták, hogy »a földrajz egy-
szersmind a természeti tanulmányok alapvetését végzi«. Ezt
a gyakorlatban úgy fogták fel, hogy a földrajz neve alatt az
alsó osztályokban jóformán csak természetrajzot tanítottak,
melyben apróra leírták, s képből vagy a valóságban be is
mutatták a czéklát, répát, kutyát, macskát, s elmagyarázták,
hogy »a ló zápfogai nagyok és lapos koronájuk van, melye-
ken egyes redők emelkednek ki; vannak metsző- és szem-
fogai« stb.; a térképen való eligazodást azonban s a Föld
jellemző természeti viszonyainak leírását elhanyagolták. Így
nagyon érthető, hogy a politikai földrajz, vagy akár csak a
topographia egyáltalán kegyvesztett lett s hogy pl. egyik-
másik budapesti VIII. osztálybeli tanuló a térképen még Buda-
pestet sem találta meg valami könnyen. Ehhez hasonló tapaszt-
alatokon okúlva, az 1887. márcz. 2.-án 8619. sz. a. kiadott
utasítások a tanterv valódi szellemére figyelmeztették a taná-
rokat. A mint azelőtt a történelemnek, most a természetrajz-
nak hegemoniájától akarták megszabadítani a földrajzot, melyet
mindakét elemnek helyes fölhasználására sarkaltak. Ezen uta-
sítások szerint az a földrajzi tudomány feladata, hogy kimu-
tassa, mennyiben függ az emberiség művelődése, a népek
társadalmi s állami állapota a lakóhely természeti viszonyai-
tól s hogy földerítse, mennyiben hatottak ezek az egyes nem-
zetek történetére s viszontagságaira. »Ez értelemben — úgy-
mond — áthidalja a hézagot a természeti s történelmi tuda-
mányok között, minthogy tárgya, a Föld, közös színhelye a

természeti erők működésének és az emberi nem munkásságának». Azonban 1890-ben az érettségi vizsgálatok kormányképviselői és miniszteri biztosai (jobbadán egyetemi tanárok) arról panaszkodtak, hogy nem fordítanak elég gondot a *nemzeti* tárgyakra, melyek közé a magyar irodalommal és a magyar történettel együtt, a magyar földrajzot is sorolták. A Közokt. Tanács állandó bizottsága 1898. ápr. 26. tartott ülésében a földrajzot szintén azon tantárgyak közé helyezte, a melyeknek különösen *nemzeti* szempontból való foganatosabb tanítása kívánatos, sőt sürgelően szükséges. Úgy találta, hogy az ú. n. *természetrajzos földrajz* tanítása nem termette meg a várt gyümölcsöket s képtelenné tette a hazai föld megismertetését és megkedveltetését. A javítást azon kezdte, hogy a földrajzot megszabadította más disciplinák terheinek hordozásától, de javára értékesíteni törekedett a rokon-tárgyakkal való természetes kapcsolatokat. Elválasztotta tehát a földrajz tanítását a természetrajzétól s az alsó osztályokban külön akarta taníttatni mindakét tárgyat; a középső osztályok természetrajzi anyagába azonban fölvette a hazai növény- és állatfajok, ásványok és geológiai alakulatok méltatását s geographiai vonatkozásaik ismertetését. Az egyetemes történeti tanítástól szintén elvárta, hogy más, t. i. történelmi és politikai irányban egészítse ki a korábban szerzett geographiai ismereteket. A két felső osztályban pedig a politikai, gazdasági és műveltségi állapotok ismertetésével nemesak a történettanításnak akart méltó befejezést adni, hanem azt is remélte, hogy ekként a földrajzi oktatást is haszonnal tetézi be. Az 1899-ben 32818. sz. a. kiadott tanterv valóban *különválasztotta a természetrajzot a földrajztól*, melyet a nemzeti tantárgyak közé sorolt és céljául azt jelölte meg, hogy a Föld *természeti* viszonyait s *ezek alapján* a nevezetesebb országok és népek, különösen hazánk *állami, gazdasági és műveltségi* állapotait ismertesse. Az 1903-ban 43,381. sz. a. ehhez kiadott utasítások szerint a *történettanítás nem lehet el földrajz nélkül*; az V—VIII. osztályban a földrajz tanítása a történetéhez kapcsolódik; de nem állhat kizárólag ennek szolgáltatásában. Az alsó három osztályban a földrajz a Földet s világ-helyzetén, alakján, méretein és mozgásain kívül különösen felszínének alakulatait és a rajta lefolyó jelenségeket ismerteti

meg. Bizonyos értelemben összekötő kapcsúl szolgálhat a történeti, társadalmi és természettud. iskolai tanulmányok közt; — — — azonban nem szabad megfélemlkeznie róla, hogy tárgya tanításának a többi tanulmányok is akkor veszik legtöbb hasznát, ha a Föld megismertetését tekinti legfőbb feladatának.»

A földrajz tehát, legalább a magyar szakoktatásban, visszalért arra az álláspontra, a melyről százestendővel azelőtt, 1804-ben, Ritter a tudományok sorába emelte. Alapja a természet; de elválaszthatatlan útitársa a történelem. A földrajz a természet s az ember világának feloldhatatlan köteléke — úgy, a hogy Ritter mondta s a hogy az egyetemek és a hatásuk alatt levő középiskolák nagy részében a tudomány annyi forrongása után is tanítják. A mérkőzés és a küzdelem még beláthatatlan időig fog tartani, a szerint, a mint a szakemberek a geographia Aristotelese: Humboldt, vagy Platonja: Ritter körül sorakoznak; de a tudomány művelésének és a tanításnak szabadsága magával hozza, hogy a tudományos irodalomban és az egyetemi katedrán a szempontot maga a tudós választhassa meg. A mi egyetemünk eddigi földrajzlanára Humboldt hívének vallotta magát; de abban a tudatban, hogy Humboldt volt az első, a ki csodálata jeléül babérkoszorút nyújtott Ritternek (1832). Ezzel legalább is türelmességet tanúsított, a mit a tudományos irányok és szempontok megítélésében mi, a magunk részéről, ma is nagyon szívesen látnánk. Karunk, nagyon természetesen, gondoskodni kíván róla, hogy midőn a középiskolai tanterv a politikai földrajzot a VII. és VIII. osztályokban, mintegy a történelmi fejlemények föltüntetéseképen követelik, azt kizárólag középiskolai tanári pályára készülő hallgatóink ép úgy tudományos alapon ösmerjék meg, mint a physikai földrajzot. *A földrajzot közülök a múlt isk. évben különben is negyvenhároman csoportosították történelemmel és csak harminczegyen természettudajzsal.* Mindaddig, míg az új középisk. tanterv életben marad, a földrajzot a természettudajzsal valószínűleg mind kevesebb tanárjelölt köti össze; mivel pedig a politikai földrajzot a tudomány sem tekintheti hamupipőkéjének, a középiskola négy felső osztályában pedig a földrajz a történelem tanárának a kezében van, a földrajzi tanszékről a bölcsészeti kar már a középiskola fontos érdekeinek megóvása szempontjából sem mondhat le.

Általános, egyetemes jellegénél fogva különben mint tudomány is oda tartozik, még abban az esetben is, ha természettudományi alapon tanítják. Ezen az alapon tanítani lehet pl. a történelmet is, a melyről a positivisták Comte óta újult erővel hirdetik, hogy az eseményeket mint physikai tüneményeket kell előadnia, módszerül tehát a természettudományt, az inductiót követnie. A legkiválóbb magyar historikusok közül Salamon Ferencz és Pauler Gyula hasonlóképen gondolkoztak, a leipzigzi Lamprecht pedig újabban is hirdeti, hogy a történelmi eseményeket egészben véve ugyanazon törvények szerint írjuk le, mint a természetrajzi megfigyeléseket. Az »egymásután« elvének elégtelen volta végre is a geographia módszerére, az »egmás mellett« elvének alkalmazására figyelmeztette a historikusokat; arra, hogy a földrajzi helyzet, a természeti viszonyok befolyása az egyidejűségnél sokkal érthetőbb képet adnak, ha nem is az egész emberiségnek, legalább egyes földrészek lakosságának fejlődéséről Ritter, Peschel és Ratzel földrajz-történelmi tanulmányai egyengették annak az útját, hogy a földrajzi módszert kellő módosításokkal magában a történelemben is értékesítsék.

Legújában *Helmolték* már csakugyan geographiai alapon írnak egyetemes történelmet; a mi elég érdekes fordulat, mert a XIX. századig történelmi alapon írtak geographiát. Azonban *Below* nemcsak a historikusnak szól, a midőn azt kívánja, hogy minden tudománynak meghagyjuk a maga módszerét és kiindulási pontját; s hogy a historikus — hozzátehetjük: a geographus is, — *ne a természettudós szemével nézzen, hanem a magáéval*. Hiszen különben a math.-természettud. kar nemsokára abba a kellemetlen helyzetbe juthatna, hogy — mint mostan a geographiát — a historiát is magának követelje; még pedig kétségtelen jogainak tudatában akkor is, mint most, csak *odavetve* említvén meg »tárgyi és általános okait«. Mi *részletesen* kifejtettük a magunk »tárgyi és általános okait«, melyeknél fogva bizalommal várjuk, hogy *Nagyméltóságod* az egyetemes és összehasonlító geographia tanszékét s vele a földrajzi intézetet meghagyja karunkban.

A *földrajzi intézet* karunknak nagyon sok küzdelemmel járó s azért igen féltett alkotása. A nagymélt. minisztérium az első húsz esztendőben (1875—1895.) mindössze csak ezer

koronát fordított az egyetemi tanszék földrajzi szerezire, míg 2250 koronát a tanárképző-intézet adott a maga általányából. Így akárhány középiskola földrajzi tanszéke jobban el volt látva, mint a mi egyetemünké. Végre tömérdek fölterjesztésünk után a nagymélt. minisztériumnak 1895. április 25.-én 22,103. sz. a. kelt értesítése szerint a törvényhozás 300 korona évi általányt szavazott meg a földrajzi intézet számára, a mely a következő évben meg is nyilhatott a középponti épület három szobából álló czélszerű helyiségében. Ha meggondoljuk, hogy a berlini egyetem geographiai intézete 6800, a bécsi 2000, a budapesti 2800, a mienk pedig csak 300 koronát kap évenként, egy tanársegéd kinevezése iránt pedig esztendőök óta hiában kérelmezünk, még választ sem kapunk, — bizonyos keserűség fog el bennünket anyagi eszközeink csekélységének láttára; de még sem dobhatjuk el szerszámunkat épen akkor, a mikor már valabára nyélbeütöttük s nem mondhatunk le három helyiségről, a mikor karunkat lassankint úgyis mind szűkebb térre igyekeznek szorítani. Kérjük *Nagyméltóságodat*, hogy egy ötlet kedvéért karunknak a földrajzi tanszékhez és a földrajzi intézethez való jogait föl ne áldozza. A math.-természettud. karnak elég tennivalója van még saját intézeteinek: az állat-, növény-, ásványtani és a physikai intézeteknek méltó elhelyezése körül; s talán annak idejében is nagyobb szolgálatot tesz vala az egyetemnek s vele a tudománynak, ha egy második botanikai tanszék helyett egy physikai földrajzi tanszék rendszeresítését eszközli ki. De mindenesetre szokatlan s egyetemünk történetében páratlan módon avatkozott be egy másik karnak, a mienknek ügyébe, midőn a még tényleg karunkban levő földrajzi tanszéken tényleg működő érdemes tudós helyébe mindjárt utódot is javasol.

Az ajánlott tudós ugyanaz, kinek *helyettesként* való meghívását karunknak egyik tagja már 1904. június 9.-én, tehát a mathem.-természettud. kar fölterjesztésének vétele és szándékainak ismerete előtt indítványozta. Ugyanakkor azonban megnevezett több érdemes szakembert, a ki a tanszék végleges betöltésénél szintén tekintetbe jöhet. Június 15.-én tartott ülésünkben ezen javaslat alapján kijelentettük, hogy »karunk a földrajzi tanszékhez és a tanszék ideiglenes vagy végleges betöltése iránt teendő javaslatához való jogát magának tartja

fenn«. Ezt Nagyméltóságod is kegyes volt helybenhagyni, midőn 1904. jul. 22.-én 56694. sz. a. kelt rendeletében »az egyetemes és összehasonlító földrajzi tanszéknek az 1904/5. tanév első felében helyettesi minőségben leendő ellátásával a folyó (1903/4.) tanév végével nyugalomba vonuló Terner Adolf ny. r. tanárt bízta meg«. Mivel azonban a nyugalmazás még nem történt meg, *Terner* Adolf nagyon természetesen a régi alapon, mint ny. r. tanár látja el tanszékét. Ha nyugalmaztatása iránt beadott kérelmét Nagyméltóságod még ezen félévben teljesíti, akkor, már említett ülésünkben hozott határozatunkhoz képest, szabályaink értelmében a legközelebbi szaknak, az egyetemes történelem egyik tanárát, kérjük megbízni a földrajzi tanszék *ideiglenes* ellátásával.

Mindaddig azonban, *míg a földrajz rendes tanára királyi kineveztetés alapján működik*, karunk abban a kellemes helyzetben van, hogy a tanszék *végleges* betöltése iránt nem kell javaslattal járulnia Nagyméltóságod elé. A mathem.-természettudományi karnak tehát — saját fölterjesztése szerint — »*inkább alkalmi, mert személyes okával*« ezúttal nincs miért foglalkoznunk. Bizonyosan megteszszük azt, ha a földrajz rendes tanárának nyugalmaztatása után arról lesz szó, hogy az egyetemes és összehasonlító földrajzi tanszékét meghívás vagy pályázat alapján kérjük-e betölteni. Bennünket nem az vezérel, a mit a math.-természettud. kar fölterjesztése nyíltan kimond, hogy *egy megnevezett érdemes tudós* sikeres munkálkodása és tudományos fejlődése melyik karban volna leginkább biztosítva, hanem az, hogy föladatának általános jellegénél fogva *maga a tanszék* hova tartozik. Mivel pedig kifejtettük, hogy *egyetemes és összehasonlító természeténél fogva az a mi karunkhoz tartozik*, s mivel a földrajzi intézet tökéletesítése és teljes felszerelése bármely irányú tudósok módját nyújt a mi karunkban a földrajzi tudomány művelésére és előbbre vitelére, *mellőzni* kérjük a mathem.-természettud. karnak azt a kívánságát, hogy »a földrajzi tanszék olyan módon és olyan időben helyeztessék át hozzá, hogy már a tanszék betöltése iránt is az tehessen előterjesztést.«

Mély tisztelettel ismételjük karunknak az 1904. június 15.-én tartott rendes ülésből Nagyméltóságodhoz jegyzőkönyvileg fölterjesztett következő két határozatát :

1. karunk az egyetemes és összehasonlító földrajzi tanszékhez és a tanszék ideiglenes vagy végleges betöltése iránt teendő javaslathoz való jogát magának tartja fenn;

2. óhajtja, hogy a mathem.-természettudományi karban a *physikai* földrajz számára mielőbb *külön* tanszék állításuk fel, s hogy **ez esetben** az egyetemes és összehasonlító földrajzi tanszék karunkban a politikai, leíró és történelmi földrajz tanszékévé alakíttassék át.*

Ennél egyebet a mathem.-természettudományi kar fölterjesztésére nem felelhetvén, mély tisztelettel kérjük *Nagyméltóságodat*, hogy a tanszék áthelyezésének meddő gondolatát *mellőzni*, az egyetemes és összehasonlító földrajzi tanszékét karunkban meghagyni, de kettéválasztásának s még helyesebben kibővítésének kérdésével s ekként mindakét tudomány-kar jogos igényeinek kielégítésével foglalkozni kegyeskedjék.

B' 121259